Sağduyunun Temsilcisi Olarak Entelektüelin Portresi*

"Bir insan için en büyük iyiliğin, her gün erdem üstüne,
sözünü ettiğimi işittiğiniz daha başka konular üstünde konuşmak, tartışmak olduğunu,
kendimi ve başkalarını böylece sınadığımı söylersem,
sonra da sorgulanmamış bir yaşamın yaşanmaya değmeyeceğini eklersem,
gene inanmayacaksınız bana. Oysa durum söylediğim gibidir.
Atinalılar! Ama kolay değil buna sizi inandırmak."
(Platon, 1966: 54).

Zaman içinde bazı şeyler değişir, bazı şeyler bazı şeylerin yerini alır. Sağduyu da, "akl-ı selimi"in yerini almış sözlüklerde, onun yerini tutmuş. "Aklıselim: sağduyu." "Sağduyu: Doğru, akla uygun yargılar verme yeteneği, aklıselim. Doğru ile yanlışı birbirinden ayırma ve doğru yargılama gücü" (TDK, 1988: 1241). Burada, aklıselim ile sağduyunun birbirlerini tanımlaması dışında, sağduyunun, bu tam, doğru, eksiksiz ve kusursuz düşünen aklın "doğru değerini" üreten bir yeti olduğunu görüyoruz. Sağduyunun insan düşünce ve edimlerini bir bütün olarak kuşatan ve onları niteleyen özelliği dikkate alındığında, yalnız bilgi ve düşünce değeri anlamında doğruyu değil, sanat, ahlak ve hukuk alanında da doğru değerini ürettiği söylenebilir. Böylece etik anlamda "iyiyi", sanatsal anlamda "güzeli", hukuksal anlamda "adil olanı" da içerir. Locke, sağduyuyu "nesneler hakkında doğru kavramlara ve doğru yargılara sahip olmak, hakkı ve haksızlığı, doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırmak ve buna göre davranmak" olarak tanımlarken "doğru değeri"ndeki genişliği de ortaya koyar (Locke, 2003: 211). Entelektüel, bu makalede, sağduyunun temsilcisi olarak, felsefede, bilimde, sanatta, siyasette, adalette, doğru değerini üreten *insanlık için akıl* olarak ele alınacaktır.

1. Entelektüelin Uzun Tarihi

Cemil Meriç, sofistleri, şehir şehir dolaşıp gençlere paralı dersler veren, bilginin, hakikatin ve ahlaki değerlerin izafi olduğunu iddia eden, görüşlerinde insanı merkezileştiren ve insanın her şeyin ölçüsü olduğunu söyleyen bu ilginç tipleri, entelektüelin "ceddi" olarak görür (Meriç, 2005: 25). "Delikanlı, benden ders almakla ne kazancın olacağını söyleyeyim sana: Derse başladıktan sonra her gün, evine daha iyi bir insan olarak döneceksin; bu her gün böyle sürüp gidecek. Her gün, her geçen gün daha iyi bir insan olacaksın." diyen Protagoras, kendisinden ders alan gençlere, evlerini iyi yönetme, site işlerinde iyi konuşup iyi davranma yetkinliği kazandıracağını vaat ederken (Platon, 1997: 754), bir bakıma hedef olarak, toplumsal sorunlara duyarlı, politik konularda görüşü olan, kendisini ifade edebilen, bunun bilgisine ve bilincine sahip kişilerden söz eder. Sofistlerle aynı dönemde yaşayan Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar da, insan, toplum, devlet ve ahlak görüşleriyle,

* Taşdelen, V. (2011). "Sağduyunun Temsilcisi Olarak entelektüelin Portresi", *Eğitimden Felsefeye: Necmettin Tozlu Armağanı*, Ed. V. Taşdelen, A. Yayla, A. Karaca. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

entelektüeli tanımlayan konulara, yalnız felsefi ilgileriyle değil, eylemci kişilikleriyle de baştan sona el atarlar.

Akıllı, zeki, anlayış ve kavrayış gücü etkin olan kişi gibi anlamlara gelen entelektüel, Latince "intellectus" sözcüğüne dayanır (Kabaağaç – Alova: 314). Entelektüel, "zihinsel etkinliklerden hoşlanan, her şeyden mümkün olduğu kadar haberdar olmaya çalışan, kişiliğini ve dünyaya bakış açısını genişletmeye çabalayan" bir tip olarak "çağın ve içinde yaşadığı toplumun durumu ve sorunları hakkında zengin bir bilgi birikimine sahip ve bu birikim temelinde, analiz, sorgulama ve giderek daha iyi bir insanlık için gerektiğinde politik eylemde bulunan bir insan tipi olarak büyük ölçüde Aydınlanma çağının ürünüdür" (Özlem, 1995: 207). Bu tanımda, entelektüel çaba, bilmeyi ve eylemeyi içeren bir tutum olarak ortaya çıkar. Bunlardan biri eksik olduğunda, entelektüel ortaya çıkmaz. Ürettiği ve sahip çıktığı değerler adına gerektiğinde eylemde bulunabilme cesareti, entelektüelin öne çıkan özellikleri arasında yer alır. Ama her halükarda "Aklını kullanabilme" hali, eylemde bulunmayı önceler. Aydınlanma döneminin bu özelliği, Kant'ın şu cümlesinde açığa çıkar: "Aklını kullanma cesareti göster!" (Kant, 1984: 213).

Entelektüel kavramının dilimizde bir karşılığa ve içeriğe kavuşması, Avrupa'daki gelişimiyle eş zamanlı olmamıştır. Özellikle Tanzimat'la yoğunluk kazanan fikir hareketleri içinde, aydınlanma felsefesini, bu felsefenin din, bilim, ahlak, eğitim gibi alanlardaki görüşlerini benimseyen kişiler vardı. Buna rağmen 1900'lü yılların hemen başlarında yayınlanan *Kamûs-ı Türkî*'de "Münevver"in "nur"dan türediği, "parlatılmış, tenvir olunmuş, ziyadar, rûşen" gibi anlamlarının dışında, entelektüeli karşılayabilecek felsefi ve düşünsel bir içeriği yoktur (Şemseddin Sami, 1317: 1422). Fethi Naci'nin de belirttiği gibi, bu kelime, ancak 1920'li yılların ilk yarısında anlam olarak entelektüeli karşılayabilecek bir içeriğe kavuşmaya başlamıştır (Naci, 1995: 182). Bir bakıma Cumhuriyet'in tarihi ile entelektüelin Türkçe sözlüklerdeki tarihi arasında bir koşutluk kurulabilir. Ama yalnız bu değildir onları bir araya getiren: Cumhuriyeti kuran ve inkılâpları motive eden gücün aydınlanma felsefesinden beslendiği, bu felsefenin din, bilim, ahlak, toplum ve birey anlayışından güçlü bir şekilde etkilendiği de rahatlıkla söylenebilir.

Görüleceği gibi, entelektüel farklı anlam katmanları olan bir kelimedir. Sıradan anlamıyla okuyan, yazan, düşünen, aklı eren, daha ileri bir anlamda görüş ve tutum sahibi kişi olarak kullanılabilir. Özel anlamda ise, yukarıda da değinildiği üzere, aydınlanma felsefesinin ürettiği bir tiptir: Bilime bağlı, evreni bilimin ve aklın gücü ile kavramaya çalışan, eleştirel bir tutum sergileyen, heyecanlı ve idealist. Entelektüelin bu farklı kullanımlarını çoğaltmak mümkündür. Ama bütün bunların ötesinde, her kültür, işiten kulağı, konuşan dili, gören gözü, hisseden vicdanı olsun diye kendine özgü entelektüel tipler yaratmıştır. Bu nedenle, her dönemde ve her kültürde, "sağduyunun temsilcisi olarak" farklı sıfatlarla, farklı isimlerle de olsa entelektüele rastlayabiliriz. Gerçekten zaman zaman entelektüel yerine farklı sözcüklerin kullanıldığına şahit oluruz: Aydın, yazar, düşünür, filozof, bilge, mütefekkir gibi. Foucault, "entelektüel"i sevimsiz bir sözcük olarak niteler ve onun yerine "filozof" ve "bilge" kavramlarını önerir (Foucault, 2000: 199). Bizim kültürümüzde ise entelektüel tipinin temsilcisi, yazardır. Aydın tipi, yazarlar, şairler ve edebiyatçılar arasından çıkmıştır. Tıpkı düşünür ve filozof tipinin de onlar arasından çıkması gibi. Bu nedenle sıradan yazarlığın bile büyük önemi vardır. Öyle ki, yazar hem filozoftur, hem aydındır, hem fikir ve tavır sahibidir, hem de sanatçıdır. Sözgelimi, Mehmet Emin Yurdakul'un, *"Bırak beni haykırayım susarsam sen mâtem et;/ Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet,/ Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir"* mısralarının geçtiği ünlü *Bırak Beni Haykırayım* adlı şiirinde portresi çizdiği şair, şair kimliğinin yanında siyasetçi, fikir ve tutum sahibi bir eylem adamı olarak da ortaya çıkar. Aslına bakılırsa, filozof, hangi dönemde ve hangi koşul altında olursa olsun, entelektüel tipinin önemli ve en ileri adayı olmuştur. Ne var ki, onun aydın olmada önemli bir eksikliği

vardır: eylem gücü. Bu eksiklik, pratik alanda ortaya çıkar: Filozof, gündelik hayattan elini eteğini çekmiş haliyle, aydından beklenen eylemci kişiliği çoğu kez sergileyemez.

2. Gören Göz

Temelde iki çeşit yaşantı vardır. Bunlardan biri hazza dayalı kösnül yaşam (*tensel yaşam*), diğeri ise entelektüel yaşam (*tinsel yaşam*)'dır. İnsanı anlama yönündeki tüm çabalar, onun zihinsel ve bedensel yönleri üzerinde ısrarla dururlar. İki farklı âlemi kendi varlığında birleştiren bir sentezdir insan. Bedeni ile doğaya aittir, ama sahip olduğu ruhsal yapı, onu doğadan ayırarak kendine özgü bir varlık haline getirir. Kierkegaard'a göre tensel bir hayat sürmenin örneği, Don Juan'dır. Onun başlıca etkinliğini bedensel isteklerini karşılama konusunda sergilediği, kendi doğasından fışkıran bedensel tutkular oluşturur (Kierkegaard, 1992: 95). Aristoteles, bedensel ve zihinsel mutluluk gibi çeşitli mutluluklardan söz eder. Ona göre gerçek ve sürekli mutluluk tensel hazzın elde edilmiş olması değil, düşünme gücünün aktif hale gelmiş olmasıdır. Böyle bir hayat mutlu, hoş ve insanlık anlamının en yoğun olduğu bir hayattır. Bütün bu özellikleriyle de doğal olarak erdemli bir hayattır (Aristotle, 1977: 331). Bu ilgi Descartes'te yeniden kurulur. Ona göre, aklını, gücü yettiği ölçüde iyi kullanabilen ve tüm işlerde en iyi olduğuna inandığı şeyi yapmak için istikrarlı bir istence sahip olan kişi gerçekten bilgedir; bundan dolayı da diğer tüm erdemlere sahiptir. Bilgi ve anlayış sahibi olma, bu doğrultuda eylemde bulunma, tüm erdemlerin temelidir. Bu bakış açısı, entelektüel varoluş biçiminin temel karakterini de verir: Kişinin kendi aklını kullanması. "Elbette insanın kendini yönlendirebilmesi için kendi gözlerini ya da diğer gerekli organlarını kullanması kuşkusuz, gözü kapalı olarak başkalarının ardından sürüklenmesinden çok daha iyidir" (Descartes, 1983: 34). Kendi aklını kullanmak, aydın kişiliğin özünü oluşturur. O, kendi aklını, kendi gözünü kullanan, kendini başkalarının yönlendiriciliğine bırakmayan kişidir. Entelektüel olma durumu, ne bir meslek, ne bir rütbe, ne bir uzmanlık alanı, ne bir statüdür. Yalnızca hayat karşısında zihinsel bir tutumdur, bir yaşam biçimi, bir olgunluk belirtisidir. Dolayısıyla, belli bir alanda bilgi ve uzmanlık sahibi olmanın ötesinde bir şeydir. Entelektüel olma, bilim adamlığının, filozofluğun veya sanatçılığın zorunlu koşulu değildir, zorunlu sonucu da değildir. Bu demektir ki, bir kişinin bilim adamı veya sanatçı olması aynı zamanda entelektüel olması anlamına gelmez. Entelektüel olma durumu farklı bir tutum, farklı bir ruh hali, farklı bir bakış açısı, farklı bir boyuttur. Bunun öncelikli koşulu, sağduyunun aktif hale gelmesi ve insanın insanlar için kaygı duyması, Kant'ın deyişi ile "iyiyi istemesi"dir (Kant, 1982: 5). Zira iyi, insandaki insanlık özünü işleyen, geliştiren ve olgunlaştıran iradenin yeryüzünde, insanın vatanında tecelli etmesi, etkin hale gelmesidir. Bu iyi, herkesi bağlaması ve kuşatması ile evresel bir nitelik gösterir.

Entelektüel, sağduyunun temsilcisi olarak insanlık için akıldır. Ama bu onun kendi toplumundan, kendi toplumunu oluşturan değerlerden kopuk olduğu anlamına gelmez. Toplum için akıl da, onun insanlık için akıl olmaya giden süreçteki aşamalarından biridir. Bir başka deyişle, kendi için akıl olmadan toplum için akıl, toplum için akıl olmadan da insanlık için akıl olamaz. Bu özelliği ile kendi toplumunun, kendi kültürünün, kendi tarihinin ve kendi geleneğinin gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili, düşünen aklı ve hisseden vicdanıdır. Dolayısıyla, öncelikle, bir toplumu, bir kültürü, bir tarihi ve bir geleneği olan kişidir. Bu özellik onu kendi toplumunun sağduyusu haline getirir. Ama bu onun kendi toplumuna kapanmış bir bilinç olduğu anlamına gelmez. Kendi toplumu kadar diğer toplumları da tanır ve onları da gözetir. Bu onun iyiyi isteyen iradesinden kaynaklanır.

Buradan şöyle bir sonuca varabiliriz: Entelektüel bir toplum içinden çıkar, ama sadece bu topluma bağlı değildir. Bir ulusun dilini konuşur, ama tüm uluslar için konuşur. Belli insanlarla bir arada yaşar, ama tüm insanlar için düşünür. Bu özgül konumu, onu sağduyunun temsilcisi haline getirir. Güçlünün değil haklının, egemen olanın değil hakikatin yanındadır.

Aklını bağımsız kullanabilme özelliği ile diğerlerinden ayrılır. Üst düzeydeki bağımsızlık duygusu hakikat duygusundan beslenir. Hakikat onu bağlar. Eleştirel tavır bağımsızlık duygusunu güçlendirirken, bağnazlıktan, basmakalıp tutum ve düşüncelerden uzaklaşmasını sağlar. Kolayca kabul etmez hiçbir şeyi. İrdeleyen bilinciyle bağlanır hayata. Burada entelektüelin "düşünce" ile olan kan bağı ile karşılaşırız. Spor nasıl beden gücüne, sanat nasıl duygu ve hayal gücüne dayalıysa, entelektüelin yaptığı iş de öylece zihin gücüne dayalıdır. O, zihinsel bir yaşam sürme ediminin öznesi olarak her zaman düşüncesiyle yaşayan kişidir. Ama bu, duygudan, histen ve sezgiden yoksun olduğu anlamına gelmez. Sezgi gücü, insanların acılarına ve sevinçlerine olan duyarlılığı onun varoluş özellikleri arasında yer alır. Zihinsel bir yaşam sürmesi, duygusal ve sezgisel yönünün zayıf olduğunu göstermez. Zihinsellik, hissi ve sezgiyi ileri derecede içerir. Bu onun "gören göz" olma özelliğini pekiştirir. Bir başka deyişle, entelektüel yalnız gözü ile değil, aklı, yüreği ve sezgileri ile de görebilen kişidir.

3. Sağduyunun Aşamaları

Descartes, "Sağduyu dünyada en iyi paylaştırılmış şeydir" der ve bunun gerekçesini şu şekilde açıklar: "Çünkü her insan kendi payının o kadar iyi olduğunu sanır ki, başka her şeyde en güç memnun olanlar bile kendilerinde bulunan sağduyudan fazlasını arzu etmezler" (Descartes, 1984: 7). Sağduyunun herkeste olması ve hiç kimsenin kendisini ondan yoksun hissetmemesi, herkesin aydın olduğu anlamına gelmez. Sağduyu ortak akıldır, herkeste bulunur, fakat bu bulunuş kendi içinde, *kendi için akıl*, *toplum için akıl*, *insanlık için akıl* gibi farklı aşamalar gösterir. *Kendi için akıl* aşamasında, birey onunla kendini, kendi dünyasını, kendi sınırlarını, kendi çıkarlarını düşünür ve tanır. Kendini soğuktan, sıcaktan, yokluktan, sefaletten korumaya ve soyunu sürdürmeye çalışır. Çocuk sahibi olur, onları besler ve büyütür. Yokluk karşısında varlığı, ölüm karşısında yaşamı seçer. Kendine verilen ömrü yararlı bir şekilde harcamaya çalışır. Bu, ondaki bireysel sağduyunun etkinliğini gösterir.

Sağduyunun ikinci aşaması, bir ulus, bir din, bir cemaat, kısaca bir *toplum için akıl* olmasıdır. Her ulus, tıpkı bireyde olduğu gibi, kendi varlığını ve çıkarlarını korumak, zenginliğini ve refah seviyesini yükseltmek ister. Adaleti ve güvenliği sağlamak, saldırılar karşısında korunmak ister. Tıpkı bireyin ölümü değil de yaşamı seçmesi gibi, dağılmaktan ve yok olmaktan içgüdüsel olarak çekinir, tehlikeler karşısında irkilir. Eğitim vasıtasıyla kendisini bir ulus, bir kültür, bir dil, bir din, bir toplum yapan ve bir arada tutan değerleri yetişmekte olan kuşaklara aktarır. Kendi içinde bir ben bilinci geliştirir. Kendisini tanımlayabilecek özellikleri ve değerleri, korumaya, sürdürmeye, oluşturmaya ve geliştirmeye çalışır. Bütün bunlar, o toplumun sağduyusunun, dahası bireylerdeki *toplum için akıl*'ın etkin olduğunu gösterir.

Bu iki özellik, eğitimli ve eğitimsiz olsun her kişide az ya da çok bulunur. Herkes kendi çıkarını düşünür. Yokluk, sefalet ve ölüm karşısında kendini korumaya çalışır. Herkes kendi ailesini, toplumunu, kendi kültürünü, kendi değerlerini ve inançlarını sever. Herkes kendi toplumunun, kendi ulusunun, kendi insanının, kendi değerlerinin önde ve ileride olmasını ister. Bunlar, sağduyunun etkin olduğunu gösteren belirtilerdir. Sağduyunun bu iki özelliği (*birey için akıl*, *toplum için akıl*), akıl ve ruh sağlığı yerinde olan bütün insanlarda bulunur. Bu nedenle ayaktadırlar, bu nedenle canlılık gösterirler, bu nedenle yaşamak isterler, bu nedenle kazanmak isterler, bu nedenle hareket ederler, bu nedenle savaşırlar.

Bir de sağduyunun bir başka şekli vardır: *İnsanlık için akıl*. Ona *evrensel akıl* da diyebiliriz. *İnsanlık için akıl*, *kendisi için akıl*'ı ve *toplum için akıl*'ı içerir içermesine ancak onların hiçbiri ile sınırlı değildir. Onun ölçütü *insanlık*'tır. Ölçüt edindiği tek çıkar, insanlığın çıkarıdır, ölçüt edindiği tek iyi insanlığın iyiliğidir. Kendi çıkarı ile toplumun çıkarı çatıştığında toplumun çıkarını, toplumun çıkarı ile insanlığın çıkarı çatıştığında insanlığın

çıkarını tercih eder. Bunu kimi zaman kendi hayatı pahasına yapar: asılabilir, yakılabilir, aforoz edilebilir, sürgüne gönderilebilir, zindana atılabilir. Sağduyunun insanlık için akıl olma özelliği, zaman zaman diğer iki özellikle çatışabilir. İnsanlık için akıl olarak gerektiğinde kendi bireysel ve toplumsal varlığının aleyhine tanıklık yapabilir. Bu onun kendini ve kendi toplumunu sevmediği anlamına gelmez. Kendini ve kendi toplumunu sever. Bu nedenle kendi bireysel ve toplumsal değerlerinin aleyhine tanıklık yapmak, ona daha çok acı verir.

Temelini insanlığın çıkarlarını ve değerlerini yüceltmede bulan bu *insanlık için akıl*, entelektüelin aklıdır. O, insanlığın diliyle düşünür, insanlık için düşünür. İnsanlık için sever, insanlık için kaygılanır. Hakikatin ve adaletin bireysel ve toplumsal çıkarların öne çıktığı yerde değil, insanlığın yararının ve onurunun korunduğu yerde olduğunu bilir. Bu nedenle savaşın, sömürünün, baskının, şiddetin, zulmün karşısındadır. Bu noktada, tüm insanlığın, tüm dünyanın yüreği ve vicdanı haline gelir. Ne var ki, sağduyunun bu evrensel niteliğinden ötürü, aydınlar, kendilerinin ve kendi toplumlarının lehinde insanlığın değerlerini bir yana bırakanlar tarafından sevilmezler, kendi toplumlarından dışlanırlar, itilip kakılırlar. Bu nedenle onların alınyazısı, yeryüzünde sürgünde olmaktır bir bakıma.

4. Dokuz Köyün Sürgünü

Sağduyu, "ortak akıl"dır. Bu özelliği onun herkeste bulunduğunu gösterir. Ama bu bulunuş, yukarıda da değinildiği üzere, herkeste aynı düzeyde değildir. Farklı seviyeleri ve biçimleri arasında bir çatışma ortaya çıkabilir. Sözgelimi *kendi için akıl*'la *toplum için akıl*, *toplum için akıl*'la *insanlık için akıl* arasında çatışma yaşanabilir. Kişi, "çıkarlarımı koruyayım" derken toplumun, "toplumun çıkarlarını gözeteyim" derken insanlığın çıkarlarını zedeleyebilir. İnsanlar arasında en çok rastlanan *kendi için akıl*'dır. Daha sonra *toplum için akıl* gelir. Sağduyunun en tüksek seviyesine işaret eden *insanlık için akıl*, entelektüelin aklıdır. Genellikle, diğer iki türle arasında bir çatışma vardır. Onun "herkese rağmen akıl" olduğu bile söylenebilir. Bu nedenle entelektüelin kamu ile çok iyi bağdaştığı söylenemez. Sağduyunun "doğru değerini" üretmesi, onu hatır güden bir meleke olmaktan çıkarır ve insanların kendi çıkarlarının bekçiliğini yaptığı bir ortamda, meydan okuyucu bir tutum haline getirir. Çünkü yalnızca hakikat adına düşünür. Hakikat de, bir kişiyi, bir ulusu, bir kültürü temsil eden bir değer değil, insanlığın değeridir. Bu nedenledir ki, sağduyunun temsilcisi olarak entelektüel, insanlık adına düşünür ve insanlık adına kaygı duyar. Bu kapsayıcı bakış, entelektüeli zaman zaman kendi toplumu ve kendi insanı ile karşı karşıya getirir. Kendi toplumu ve kendi kültürü, esirgeyen ve kayıran bir tutum ister ondan. Fakat o, hakikatin bir ulusa değil, tüm insanlara ait olduğunun bilinci içinde hareket eder. Sağduyu, bir kişinin yararına, bir toplumun yararına veya bir grubun, hatta bir ulusun yararına değil, temsilcisi olduğu kapsayıcı iyi kavramı ile insanlık yararına ve insanlık adına düşünen akıldır. Makul olanı, iyi olanı düşünmeye davet eder. Bencilliği, dar görüşlülüğü, yerelliği törpüler. Kendi zararına olsa bile, makul olanı, çoğunluğa faydalı olanı, insanlığa iyiliği, adaleti ve güzelliği getireni tercih eder. Her ne kadar "herkese rağmen akıl" olsa da, milletin ihtiyaç duyduğu aklı temsil eder. Bu özelliği ile yaratıcı bir nitelik sunmaz. Belki de bu nedenle Kant onu "doğru yargıda bulunan *sıradan anlama yetisi"* olarak niteler (Kant, 1982: 125). Sıradan olmasına karşın, temkinli, soğukkanlı, özverili ve cesurdur. Bu özelliği ile itirazın ve eleştirinin sesi olmuştur hep. Sözün bittiği yerde konuşur. Cesaretin bittiği yerde sesini yükseltir. Bu nedenle, entelektüel herkesin yanında değil, hakikatin yanındadır, yani Said'in deyişi ile "yalnızlıkla saf tutma arasında bir yerde"dir (Said, 2004: 37).

İçimizde bir doygunluk, düşüncelerimizde bir açıklık hissedersek, cesaretimiz pekişir ve fikirlerimizi daha bir üzerine basa basa söyleme imkânı buluruz. Eylemlerimizde daha bir kararlı ve daha bir inançlı oluruz. Yakılanları, asılanları, işkence görenleri, zindana atılanları bir yana bıraksak, sadece sürgüne gidenlerin çokluğu bile bize bu doygunluğun entelektüelde

nasıl açık bir tutuma dönüştüğü konusunda fikir verebilir. Hayata duyulan açlık, bir meyve sineği gibi onun içine sokulmaya, özsuyuna ulaşmaya çalışırken, eyleme ve meydan okumaya yer bırakmaz. Entelektüel doygunluğu ile her zaman eleştirmeye, meydan okumaya hazır bir tiptir. Kendi zamanı ile olan ilişkisi, en açık şekilde "eleştiri" temelinde ortaya çıkar. Eleştiri, entelektüel kimliğinin sıradan bir özelliği değil, bu kimliğin ta kendisidir. Onun eleştirisi yalnız kuramsal planda gerçekleşmez, sözleriyle olduğu kadar eylemleriyle de eleştirir. Yalnız edebiyatçıları, sanatçıları ve filozofları eleştirmez, siyasetçileri, eğitimcileri, halkı ve tabii ki kendini de eleştirir. Bu özelliğinden ötürü, hiç kimseye yaranamaz. Onu bir an sever gibi, tutar gibi, alkışlar gibi olurlar; zira hesaplarına gelen bir söz söylemiş, onları memnun eden bir eylemde bulunmuştur. Ama çok geçmeden, hakikat kendi çıkarlarıyla zıtlaştığında, onun kendilerinin değil hakikatin yanında olduğunu gördüklerinde, ne "işe yaramaz bir adam" olduğunu da anlarlar. Halkın duygularına ve ihtiyaçlarına bağlı anlık düşünme sitili ile entelektüelin sağduyuya bağlı geniş zamanlı ve kapsamlı düşünme biçimi çoğu kez birbiriyle zıtlaşır. Bu nedenle aydın çoğu kez ancak peşinden ve ancak kendisinden sonraki kuşaklar tarafından anlaşılır ve sevilir.

Entelektüeli bir kez "mutlu kişi" olarak tanımladıktan sonra, artık onun sürgünlüğünden, acı ve ıstırabından söz etmek, kuşkusuz bir çelişki olacaktır. Mutluluk, Aristotelesçi anlamda iyi ve doğru olanı bilmek ve o şekilde eylemde bulunmaktır. Bu açıdan bakılınca mutlu bir kişinin aynı zamanda sürgün olabileceği, aynı zamanda acı çekebileceği anlaşılabilir. Doğru ve iyi değerine uygun davrandığına inanan kişi, eyleminin sonucu kendisine acı vermiş olsa bile, mutludur. Spinoza'nın şu sözü buna uygundur: "Bilgisini artıran ıstırabını artırır" (Spinoza, 1984: 235).

5. Entelektüelin Eylemci Yönü

Entelektüel geniş zamanlı düşünme biçimine karşın, kendi zamanında ve çağının sorunları içinde yaşar. Çağına kulak verir, onun sesini dinler, tanıklığını yapar. Ama bununla kalmaz, çağının mimarıdır aynı zamanda. "Ben zamanımda sokaklarda bulduğum bir düşünceyi ilerletmekten başka bir iş yapmadım", "İlk yazılarımdan en son kitabıma kadar en çok, hatta gereğinden fazla sürüklendiğim şey, yaşadığımız günler, nerede olursa olsun, ezilen alçaltılan insanlar oldu", "Zamanımdan ayrılamayınca onunla birleşmeye karar verdim" diyen Camus'de felsefenin kendi zamanına olan bağı daha ileri bir şekilde ortaya çıkar (Camus, 1960: 66, 74). Aynı şekilde Sartre da, yazarın insanlık için duyduğu kaygıdan ve sorumluluktan söz eder (Sartre, 1994: 25). İnsanlık tarihindeki en görkemli sistemi kuran ve soyutlamada en aşırıya giden Hegel bile, "herkes kendi zamanının çocuğudur" der ve "felsefe de aynı şekilde kendi zamanını düşüncede özetler" diye sürdürür sözünü (Hegel, 1991: 31). Nereden bakarsak bakalım, entelektüel tipinin, kendi çağının sorunları ile birebir ilişkisi ve bu sorunlar karşısında tavrı vardır. Hatta onu kendi çağının aydın tipi haline getiren de, bilgisinin ve kültürünün çokluğu değil, daha çok bu sorunlar karşısında takındığı tutumudur. Kendi zamanı ile olan bu sıkı bağı, entelektüeli güncel gelişmelerle, toplumsal ve siyasi olaylarla da ilgili hale getirir. Entelektüel siyasetin dışında değildir, ama siyasetin içinde boğulup kalmış, onun iniş çıkışlarına kapılmış da değildir. Siyasetin ardından gitmez, siyaset onun ardından gelir. Bu konumuyla siyasete yön verebilecek fikirlerin üreticiliğini yapar. Böylece siyasetin temiz vicdanı olma özelliği ile politikacıların sağduyusunun etkin hale gelmesine önemli katkılar sağlar. Ama hep muhalefette gibidir. Onları siyasetten uzak tutmanın bir yararı yoktur. Bundan en başta siyaset, doğal olarak da insanlar etkilenecektir. Öte yandan hadiseleri ve gelişmeleri sağduyudan, geniş açıdan, esneklikten, iç görüden, sezgiden, insanlık sevgisinden ve sorumluluk duygusundan yoksun insanların eline bırakmak yerine entelektüelleri siyasetin içine çekmeye çalışmak daha doğru bir tutum olur. İşte bu toplumsal ve siyasi konumuyla, kendi inzivasını bitiren ve çokluk içine giren filozoftur entelektüel.

Entelektüelin kendi çağı ile olan ilişkisi, ona zorunlu olarak eylemci bir kimlik kazandırır. Aydın, zihinsel olarak aydınlanmış kişidir. Ne var ki, bu aydınlanmışlığı onu, filozoftan farklı olarak eylemde bulunmaya zorlar. Entelektüel bilgisinin, uzmanlığının, dünya görüşünün yanında çoğu kez bir eylemle ulaşır bize. Bu doğru değerinin "adalet" ve "ahlak" yönü ile ilgilidir. Bu nedenle tarih boyunca "sürgün", "zindana atılma", "idam edilme", "yakılma" gibi işkence biçimlerine en fazla maruz kalan insan tipi olmuştur. Bununla birlikte, yüzünde sanki "yarın daha iyi olacak" dermiş gibi buruk bir gülümseme vardır. Bu umut onu, kendisinin, toplumunun ve tüm dünyanın önünde sorumlu yapar. Yalnız kendini aydınlatmakla kalmayıp, aydınlığı başkalarına ulaştırmayı da ödev bilir. Bunu onlara sorularını aktararak değil onların kendi sorularını ürütmelerini sağlayarak, cevaplarını öğreterek değil kendi cevaplarını vermelerine katkıda bulunarak, başkalarının hayatlarını biçimlendirerek değil kendi yönlerini bulmalarını kolaylaştırarak yapar. Bir ideolojinin hazır cevapları içine sıkıştırmaz dünyayı. İşte bu saygı ve hayranlık uyandırır insanda. Entelektüelin aktif konumda olması, fikirlerini başkalarına dikte edeceği, etmesi gerektiği anlamına gelmez. Kendi fikirlerinin, başkaları için de aynı güzel, aynı olumlu sonucu vereceğinden, dahası onları mutsuz ve perişan etmeyeceğinden nasıl emin olabilir? Bu nedenle aydınlanmaya ve aydınlatmaya öncelikle kendisinden başlar. Bunu kendi gözü ile görmeyi, kendi aklı ile düşünmeyi başararak, kendi sorusunu sormayı ve kendi cevabını bulmayı başararak yapar.

Sonuç

Entelektüel olma durumu, bir zihniyet biçimidir. Kendine göre mantığı, düşünme biçimi, algılama tarzı ve kategorileri vardır. En belirgin özelliği sağduyudan hareket etmesidir. Sağduyu, *insanlık için akıl*'dır. Bu özelliği entelektüeli kendini aşan bir kişilik haline getirir. Salt kendisi, kendi ulusu ve kültürü için çalışan bir casus, bir ajan konumunda değildir. Şu tarafta ya da bu tarafta değil, gerçeğin ve hakikatin tarafındadır. Sağduyunun hakikati ve doğru değeri, tüm insanlığın iyiliğini kuşattığından kendinin ve kendi ulusunun çıkarlarını hakikate perde yapmaz. Eylemlerinde ve düşünme biçiminde böyle bir "geniş açı" göze çarpar. Bu özelliğine bakıp elbet "ondan adam olmaz" diyenler çıkabilir. Entelektüel bu kendini aşmış duruşuyla şöyle bir dünya görüşünü temsil eder: Sorgulanabilir, eleştirilebilir, irdelenebilir, yeniden yapılandırılabilir, gözden geçirilebilir, değiştirilebilir bir dünya görüşü. Bu kendisi ile diyalog kurulmasını kolaylaştırır. Entelektüelin toplumsal ve siyasi konumu, onu adalet değerini öne çıkaran bir tip haline de getirir. Aslında tüm çabasını adadığı bir temel değerdir bu. Entelektüel sağduyunun sesi olarak herkesin telaş içinde düşündüğünü, serinkanlılıkla düşünür, herkesin dar zamanda düşündüğünü geniş zamanda düşünür, herkesin kendi zamanı ve koşuları içinde düşündüğünü tüm zamanlar ve tüm koşullar içinde düşünür, herkesin kendi açısından düşündüğünü tüm insanlık açısından düşünür. Bu konumuyla sağduyunun temsilcisi ve sesidir.

Bu makaleden çıkarılabilecek sonuçlardan biri de şudur: Kendi kültürümüz içinde "aydın" konusunda konuşmanın ve düşünmenin güçlükleri vardır. Bu güçlükler konusunda konuşmak, "gerçek" ve "ayağı yere basan" bir konuşma olacaktır. Kelimelerimizin ve kavramlarımızın ne kadar tarihleri varsa, ne kadar çok iş görmüşlerse, ne kadar farklı içerikler kazanmışlarsa, onlarla düşünmek de o denli kolay olur. Araştırmacılar, deneme ve makale yazarları, yazılarına başlarlarken ele aldıkları konuyu tutacak bir yer, bir nokta ararlar. Çoğu kez, kelimeleri irdeleyerek başlamak aydınlatıcı, verimli ve kolay gelir onlara. Şimdi bu yazının iki temel kavramını, "sağduyu" ve "aydın" kavramlarını alalım: ne vardır onlarda, sözlükler ne söyler bize? Sağduyunun karşısında "aklıselim", aklıselimin karşısında "sağduyu" yazıyor. Aydın konusundaki bilgi "münevverle", münevver konusundaki açıklama da "aydın"la sınırlı. Kütüphanelerde karşılıkları yok, kitaplarda kökleri yok. Kendilerini tarihin derinliklerine doğru izleyebileceğimiz damarları, koridorları yok. Hiçbir şey

birikmemiş peteklerinde, kütükleri boş. Edward Said, Batı'da entelektüel konusunda araştırma yapmak isteyen birinin önüne üniversite ve araştırma kütüphanelerinde binlerce eserin çıkacağından ve onları hakkıyla incelemenin yıllar alacağından söz eder (Said, 2004: 40). İşte bu hayranlık verici bir şeydir. Aynı durum "sağduyu" kavramı için de geçerlidir; onun da bir kültürü ve felsefesi vardır. Batı düşüncesi geçmişe doğru bir koridor oluşturmuş ve bu koridor içinde binlerce yıl geriye gidebiliyor, hatta belki tuhaf ama geleceğe doğru da ilerleyebiliyor, öngörülerde bulunabiliyor. Bir birikim var; neyin nerede bulunacağı, neyin nereden tutulacağı belli.

Dilimiz, henüz felsefi bir dil olabilmek için yeterli olgunluğa ulaşmış değildir. Batı düşüncesinde olduğu gibi binlerce yıl geriye doğru giden düşünce koridorlarımız da yoktur. Bunlar entelektüel olmanın önündeki ciddi zorluklardır. Schleiermacher, sözcüklere anlamlarını veren bir "tarihilik"ten söz eder. Bu tarihilik, sözcüklerin mevcut anlamlarını kazanana değin geçirdikleri tüm evreleri içerir (Schleiermacher, 1998: 41). Sözcüklerin yeterli düşünsel ve felsefi bir içeriğe kavuşmadığı, düşünce koridorlarının oluşmadığı durumlarda aydın üzerine düşünebilmenin önemli zorlukları vardır. Yazı ve dil gibi kültürel ifade biçimlerinin tarihi ikiye bölecek denli keskin dönüşümlere uğradığı toplumlarda, yaşanan kırılma geleneği ve tarihsel sürekliliği ciddi şekilde etkileyebilmektedir. İlk önce dil ve düşünce koridorlarımızı açmamız gerekiyor. Zira felsefe, düşünce ve sanat, sürekli kendine atıfla ilerleyen bir gelenek oluşturabilme olgunluğudur. Öte yandan "Her entelektüel bir dilin içine doğar ve hayatının geri kalanını da çoğunlukla o dilin içinde geçirir ki bu dil onun entelektüel faaliyetinin başlıca aracı"nı oluşturur (Said, 2004: 41). Bir dilin içinde doğmak, bir kaderin içine doğmak demektir. Bir şey hakkında konuşmak, onun modeline, tasavvuruna, kültürüne sahip olmayı gerektirir. Bu nedenle, Türk dilinde "entelektüel"den söz etmek, her zaman yabancı bir kişilikten söz etmenin felsefi ve dilbilimsel zorluklarını da içerir. Bu da bir aydın sorunu olarak ayrıca ortada durmaktadır.